

4. Стрелецкий А. Лицеи сухопутных войск Франции // [Електронний ресурс].— режим доступу: http://factmil.com/publ/strana/francija/licei_sukhoputnykh_vojsk_francii_2007/33-1-0-709
5. Головченко Е. Начальная военная подготовка в школах США // [Електронний ресурс].— http://pentagonus.ru/publ/nachalnaja_voennaja_podgotovka_v_shkolakh_ssha_2012/19-1-0-2330.
6. U. S. Code § 2031 — Junior Reserve Officers' Training Corps // [Електронний ресурс].— <https://www.gpo.gov/fdsys/granule/USCODE-2010-title10/USCODE-2010-title10-subtitleA-partIII-chap102-sec2031>.
7. Журнал «Захист відчизни», січень 2017 // [Електронний ресурс].— режим доступу: http://pkvfp.kiev.ua/files/pdf/VKLADKA_%E2%84%9610_2017.pdf.

Шевченко Світлана Миколаївна,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

ДІЯЛЬНІСТЬ ШКІЛ З ЄВРЕЙСЬКОЮ І РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ НАВЧАННЯ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (1991–2010)

Після здобуття Україною незалежності розпочався новий етап розвитку українського суспільства, а відповідно і національної культури. Розроблена за роки незалежності концепція етнонаціональної політики, що знайшла відображення в Законі про національні меншини в Україні (1992), Конституції України (1996), Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин (1997), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Про засади державної мовної політики (2017) та ін., є основою для забезпечення прав та інтересів національних спільнот. Глибоке осмислення проблеми історії національних меншин, які мешкали на теренах України, зумовлене потребою розробки практичних рекомендацій з формування національно-культурних програм, підготовки законодавчих і нормативних актів, створення сприятливих умов для всіх етносів в українському суспільстві.

Історіографічний аналіз показав, що у 1991–2010 рр. дослідники зверталися до проблеми діяльності шкіл національних меншин в УРСР.

Зокрема, такі науковці, як М. Авдієнко, Б. Андрієвський, Л. Березівська, О. Бистрицька, В. Войнолович, Є. Голобородько, В. Євтух, І. Курас, О. Майборода, М. Марчук, І. Миронова, В. Наулко, В. Недольська, О. Обидьонова, С. Очеретко, О. Рафальський, Н. Рудницька, В. Трощинський, О. Сухомлинська, М. Шульга, Б. Чирко та ін. розкривали різні аспекти розвитку освіти шкіл національних меншин.

З'ясовано, що в 1991 р. за мовною ознакою в Україні діяло 15.475 — українських шкіл, 3.965 — російських, 3 — польських, 1 — єврейська та ін. [4, с. 22]. В Україні забезпечувалося право національних меншин на задоволення освітніх потреб рідною мовою різних груп населення. Навчальні заклади формувалися відповідно до освітніх запитів етноменшин, національного складу регіону, а на вибір мови впливали компактність чи розпорошеність населення.

Зміст навчально-виховного процесу у школах усіх типів був єдиним і спрямований на національну свідомість українського народу й на культуру народів, які проживали на Україні. Національний компонент змісту освіти включав знання з рідної мови й літератури, історії свого народу, його традицій, звичаїв, ідеалів, культуру й побут інших народів. Ці знання розкривалися як в обов'язкових навчальних предметах; предметах за вибором учнів, факультативів і курсах [1, с. 373].

Основним документом, який регулював навчально-виховний процес, був навчальний план, що складався на основі розроблених Міністерством освіти базових навчальних планів. Навчальний процес у загальноосвітніх навчальних закладах здійснювався за типовими навчальними планами. Відповідно до них мова і література етноменшин вивчалися як обов'язкові предмети, на які відводилася певна кількість годин на тиждень [2, с. 20]. На відміну від минулих років (1988/89 н.р.) у навчальних планах на 1990/91 н.р. було введено факультативні курси «Народознавство», «Рідний край», «Етнографія та фольклор України», «Історія України» та «Географія України» [8, с. 5].

Зміни в шкільній освіті сприяли національному відродженню державності, культури, оновлювався зміст освіти (програм, підручників); в оформленні підручників робився акцент на «національних особливостях життя і побуту народів України» [2, с. 327]. У навчальних планах шкіл національних меншин передбачалося вивчення культур національних меншин у таких освітніх галузях, як «Мова і література», «Суспільствознавство», «Естетична культура», «Історія», «Іноземні

мови», а також через факультативні групи, спецкурси: «Єтика, традиції й звичаї єврейського народу», «Історія єврейського народу», «Рідний край», «Народознавство», «Етнографія та фольклор України» і «Культура та мистецтво України», «Я у світі» та «Історія України» [8, с. 5]. У підручниках з української мови і літератури, рідних мов і літератур через відповідний добір вправ, переказів, аналіз літературних текстів, дослідження біографії і творчості письменників засвоювалися культурні і духовні цінності інших народів; педагогам надавалася можливість наповнювати навчально-виховний процес специфікою регіону, зокрема читалися спецкурси рідного краю, а саме: «Харківщинознавство», «Одещинознавство» та інші. Крім того, в умовах незалежності зростала мережа україномовних класів у школах з єврейською, російською та іншими мовами навчання; запроваджувався поділ класів на групи для вивчення рідної, української мови і літератури; вводилося вивчення української мови, де навчалися діти російської, єврейської та інших національностей; дозволялося ділити учнів на групи для вивчення російської й іноземної мов [2, с. 327; 3, с. 57].

У V варіативній частині Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів із різними мовами навчання на 1990/91 н.р. було передбачено вивчення мов національних меншин як предмету, так і факультативно. У школах з єврейською та російською мов навчання відкривалися спеціальні класи, де працювали факультативні групи з навчання «Рідного краю», «Культури та мистецтва України» та ін. У них зверталася увага на основи національної самосвідомості, прищеплювалася любов до рідної мови, повага до свого народу, його історії і культури. На думку Л. Березівської, «...національний компонент змісту освіти має включати знання з рідної мови й літератури, історії свого народу, його традицій, звичаїв та ідеалів, про культуру та побут інших народів, що проживають на території України, сучасні етнічні процеси тощо. Ці знання розкривалися як в обов'язкових навчальних предметах, так і в предметах за вибором учнів, у факультативних курсах...» [1, с. 373]. Національне самовизначення школи відображало національні елементи в її виховній діяльності, відродження краєзнавчої роботи у всіх можливих напрямках, залучення учнів до активної участі в збереженні й охороні святинь свого народу, пам'яток історії, до засвоєння традиційних ремесел і народних промислів.

У 1995 р. рідну мову як предмет вивчало — 7 тис. 746 учнів і функціонувало 49 факультативів з навчання української мови (1 тис. 589 учнів).

У 8 школах з єврейською мовою навчання працювало факультативно 12 груп (218 учнів), з них: з рідної, української й російської мов, працювали факультативно групи та спецкурси: «Єтика, традиції й звичаї єврейського народу», «Історія єврейського народу», «Харківщинознавство», «Одещинознавство» і «Літературознавство єврейського народу». У школах з єврейською мовою навчання з 1 кл. предметно вивчалися рідна мова (іврит), література та інші загальноосвітні предмети. Навчання учнів на перехідному періоді розподілу навчального матеріалу здійснювалося за програмами, підручниками та навчальними посібниками для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин.

З 5 кл. серед загальноосвітніх предметів вивчалися «Історія єврейського народу», «Єврейські традиції», факультативно (ідиш) та інші спецкурси; працювали групи з вивчення різних мов [4, с. 15; 6, с. 57]. У цілому в Україні нараховувалося 38 груп з вивчення єврейської мови [3, с. 57]. В областях України в 1995 році було понад 15 повних середніх єврейських шкіл (а в 1989 р. — 3) [2, с. 218].

Шкіл з російською мовою навчання налічувалося понад 3364 (15,9% загальної кількості шкіл). Серед них діяли школи з російською мовою навчання або іншою мовою національних меншин і спеціалізовані школи з російською мовою навчання чи іншою мовою національних меншин [6, с. 130]. Їх провідним фактором було залучення школярів до російської, єврейської чи іншої культури національних меншин. Етнокультурний компонент зміст освіти в досліджуваних школах включав знання рідної мови, літератури, історії народу, його традицій, звичаїв. Національне самовизначення шкіл відображало національні елементи у її виховній роботі. Учні залучалися до збереження й охорони святинь свого народу, пам'яток історії і культури [7, с. 95]. Головним завданням шкіл було надання знань з рідної мови, мистецтва, звичаїв, історії, зокрема їх специфічну мовну культуру свого краю: Слобожанщини, Буковини, Поділля, Закарпаття тощо [6, с. 57]. Особливістю у цих школах було те, що мова етноменшин вивчалася як окремий предмет. Організація навчання її відбувалася за групами навчання різних мов, а також факультативно (поглиблено).

У 1997 р. в Україні мову етноменшин як окремий предмет вивчали 55,5 тис. школярів (єврейську, російську, румунську, польську, гагаузьку та ін.) [6, с. 100]. За рахунок підготовки викладачів для єврейських шкіл

у Київському педагогічному інституті ім. М. П. Драгоманова (з 1992) та Міжнародному Соломоновому університеті (1993) у 1993/94 н.р. працювало 14 шкіл єврейською мовою навчання. У навчальних закладах нараховувалося більше як 20 тис. школярів, працювало понад 500 педагогів (з них 300 викладачів із єврейських дисциплін) [4, с. 44]. Протягом з 1992–1999 рр. кількість шкіл з єврейською мовою навчання зросла з 9 до 17 [4, с. 30]. У 1999/2000 н.р. їх діяло 5, а російською — понад 2,5 тис. Російську мову як предмет (на 5 вересня 2003 р.) в Україні вивчало 1 млн.618 тис. учнів, угорську — 1312, польську — 4968, румунську — 295, єврейську — 1719 та інші мови. Факультативно вивчалися російська (180568 учнів), угорська (900), польська (5309), румунська (775), єврейська (612) та інші мови [9, с. 1].

Згідно з даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України у 2010/2011 н.р. діяло 1.149 закладів з російською мовою навчання (685 тис учнів); вивчало російську як предмет — 1,24 млн. школярів, факультативно чи в гуртках — 131 тис [10]. Шкіл з єврейською мовою навчання працювало 17. Був поділ класів за мовами навчання де вивчалися російська, єврейська та інші мови; англійська як іноземна. У спеціалізованих школах з єврейською мовою навчання діти вивчали поглиблено рідну мову (іврит), коли у загальноосвітніх з єврейською мовою навчання — предметно і факультативно культуру єврейського народу [6, с. 57].

Встановлено, що у навчально-виховному процесі шкіл з єврейською і російською мовами навчання робився акцент на національних особливостях життя і побуту народів України. У школах з єврейською і російською мовами навчання практикувалося перехідне становище від факультативного вивчення рідної мови, до введення його як навчального предмета; за потреби — відкриття класів, груп, загальноосвітніх чи спеціалізованих шкіл, гімназій тощо.

Доведено, що в організації навчального процесу шкіл національних меншин весь зміст був спрямований на вивчення рідної мови та культури, збереження й охорона святих свого народу, пам'яток історії тощо. Показано, що освіта досліджуваних шкіл у 1991–2010 рр. декларувалася на рівності здобуття знань, умінь і навичок, гарантуванні вільного розвитку національних мов і культур, забезпеченні потреб етнічних меншин навчальною літературою та створення можливості вивчення мов національних меншин, зокрема єврейської у закладах вищої освіти України як окрему дисципліну.

Література

1. Березівська Л. Д. Реформи шкільної освіти в Україні у XX столітті: документи, матеріали і коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.: хрестоматія / Л. Д. Березівська: Ін-т педагогіки НАПН України.— Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011.— 402 с.
2. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті: [монографія] / Л. Д. Березівська.— К.: Богданова А. М., 2008.— С. 327.
3. Бугаєв С. Освіта національних меншин та народів: загальноукраїнський контекст.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search?q>
4. Відродження шкіл національних меншин на Україні (із фондів музею) / [за ред. А. І. Кирпач, В. В. Тригубенко, І. Г. Ліханова].— К.: Педагогічний музей України, 1993.— 32 с.
5. Зеркаль, М. М. Дослідження історичних змін в системі перепідготовки педагогічних кадрів для шкіл з етнічним компонентом навчання (1990–2000-і рр.) / М. М. Зеркаль // Вісник нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр.— Харків: НТУ «ХПІ».— 2013.— № 25 (998).— С. 41–50.
6. Зеркаль М. М. Особливості діяльності середніх навчальних закладів по задоволенню освітніх потреб етносів України (1990–2000 р.).— С. 57.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_11_28/5_zerkal.htm.
7. Мельник С. Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації: [монографія] / С. Мельник, С. Черничко.— Ужгород: ПоліПрінт, 2010—164 с.
8. Навчальні плани денних загальноосвітніх шкіл УРСР на 1989/90 н.р. // Інформ зб. м-ва освіти УРСР.— 1989.— № 10.— С. 3–5.
9. Про Типові навчальні плани початкової школи з українською мовою та мовами навчання національних меншин. Міністерство освіти і науки України (МОН). Наказ № 96 від 28.02.2001, нечин. Документ по состоянию на июнь 2008.— С. 136.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/baseqp/ua-zmwasu.htm>.
10. Российские школы.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://dostup.pravda.com.ua/news/publications/v-ukraini-ie-614-rosiiskykh-shkil-a-rosiiskomu-vyvchaie-maizhe-milion-uchniv>